

Essay

IK KOM IN OPSTAND, DUS WIJ ZIJN

Massimiliano Simons & Katleen Pasgang

Brian: Look, you've got it all wrong! You don't need to follow me. You don't need to follow anybody! You've got to think for yourselves! You're all individuals!

Crowd: [in unison] Yes! We're all individuals!

Brian: You're all different!

Crowd: [in unison] Yes, we are all different!

Man in crowd: I'm not...

Crowd: Shhh!

The Life of Brian (1979)

In een opiniestuk pleit Patrick Loobuyck ervoor dat hij zonder schaamte wil vliegen in tijden van klimaatcrisis. Te vaak, aldus de auteur, verzakken ecologische discussies in moreel vingerwijzen en het aanpraten van een slecht geweten. Zo'n individueel gedrag kan nooit de oplossing zijn, want is te kleinschalig en ineffectief. Hij pleit er dus voor dat we allemaal collectief realiseren dat we individuen zijn. Volgens Loobuyck moeten we eerder inspelen op wat hij, in navolging van de filosoof John Rawls, de basisstructuren van onze maatschappij noemt. Niet stoppen met vliegen, maar een CO2-taks. We moeten naar een maatschappij waarin mensen, ondanks hun persoonlijke voorkeuren, toch het goede doen omdat de juiste *incentives* en structuren aanwezig zijn.

Een louter individueel perspectief is inderdaad niet de oplossing. Loobuyck is in die boodschap noch nieuw noch alleen, en je vindt het in uitgewerkte varianten ook in het werk van diverse auteurs, gaande van Naomi Klein, Ludo De Witte tot Matthias Lievens en Anneleen Kenis. De klimaatcrisis speelt op wereldschaal en een keer minder douchen of eens de trein nemen in plaats van het vliegtuig lost het probleem niet op.

We hebben veel sympathie voor dit punt, maar vrezen dat dit uitmondt in een te sterke tegenstelling tussen het individuele en het collectieve – iets wat in de analyse van Klein, De Witte, Lievens en Kenis niet het geval is. Daarom is het nuttig een aantal spanningen en problemen op tafel te leggen en een pleidooi te houden om, geïnspireerd door de klimaatcrisis, een filosofische analyse uit te werken van een concept dat hierbij vaak gebezigd, maar zelden onderzocht wordt, namelijk dat van activisme.

Sleutelen aan de basisstructuren

Loobuycks opiniestuk is de spreekbuis van een visie die door velen gedeeld wordt en ook begrijpelijk is. Doch ze wordt gekenmerkt door een aantal spanningen. Zo vertrekt het allereerst van een vals dilemma. Loobuyck suggereert dat mensen ofwel moeten inzetten op individuele veranderingen ofwel op nieuwe collectieve regels. Men krijgt de indruk dat beide niet te combineren vallen, maar uiteraard is dat wel mogelijk, en misschien zelfs nodig. We zullen zien dat dat precies is wat activisme doet.

Ook blijft er veel onduidelijk over wat alternatieven zoals dat van Loobuyck zelf exact inhouden. Hij pleit ervoor dat we onze focus verleggen van het individuele naar een niveau van basisstructuren, in de lijn van John Rawls. Wat allemaal onder de noemer van zo'n 'basisstructuur' valt wordt grotendeels impliciet gehouden. Gecombineerd met de suggestie dat onze persoonlijke levens zich in de klimaattransitie niet drastisch zullen of mogen wijzigen, speelt dit conservatisme in de hand. Zo lijkt het hoogstens om het veranderen van wat randvoorwaarden te gaan – belastingen en subsidies – zonder dat er fundamentele sociale normen of culturele waarden op het spel staan.

Het is echter niet duidelijk of een klimaattransitie de sociale inbedding van de maatschappij – en dus het leven van individuen – onaangetast kan laten. Dat blijkt eigenlijk al uit Rawls' eigen systeem. Om een rechtvaardige maatschappij te ontwerpen moeten we volgens Rawls een denkoefening maken waarbij we ons achter een sluier van onwetendheid hullen en zien hoe we onze maatschappij zouden inrichten, zonder te weten waar we terecht zullen komen. Moeten toekomstige generaties hier echter niet ook in meegenomen worden? En dieren? Hoe zouden we onze basisstructuren inrichten als we ook rekening houden met hun belangen? Dieren vandaag en mensen morgen zijn immers degenen die de lasten dragen van het huidige (gebrek aan) klimaatbeleid. Het is waarschijnlijk dat dan meer dan nudging en belastingen op het spel zouden staan.

Voor zover Loobuyck zich uitsprekt over de aard van deze maatregelen, wil hij "[in]grijpen op de marktwerking, door nudging van koopgedrag, door regels, belastingen en voordelen die gelden voor producenten en consumenten". Dit is een enge opvatting van de mogelijkheden die er zijn, die vertrekken vanuit het idee dat marktwerking – mits de juiste randvoorwaarden – het probleem oplost. Andere types van interventies, zoals het wettelijk verbieden of beperken van bepaalde zaken of juist het nationaliseren van bepaalde diensten, worden niet eens als reële opties overwogen.

Zo'n enge kijk wordt vaak historisch gelinkt met de opkomst van het neoliberalisme. Het doel van dit stuk is niet om op neoliberalisme af te geven noch

om een soort *guilt by association* te bepleiten. Het is relevant omdat auteurs zoals Naomi Klein of Naomi Oreskes historisch in kaart gebracht hebben hoe ecologische problemen vroeger anders en doeltreffender werden aangepakt.

Een goede illustratie is het gat in de ozonlaag en de daarvoor verantwoordelijke cfk's. Het verbieden van cfk's was een langdurig proces dat tot in de jaren '90 heeft aangesleept. Mocht er echter gekozen zijn voor nudging en belastingen, dan waren we nu enkel met duurdere spuitbussen opgepadeld. De aanpassingen die in dit model mogelijk zijn, zouden geen werkelijk veranderingen in het handelen van mensen betekenen, enkel wat verschuivende belastingschema's. De vrijheid moet ten alle kosten bewaard worden, aldus Loobuyck, maar in de realiteit komt dit dan neer op een vrijheid van de rijken waarvoor andere groepen de kosten dragen.

Een misleidende tegenstelling

Al deze voorgaande punten hebben iets gemeen, namelijk dat ze vertrekken van een strikte tegenstelling tussen individuele en collectieve verantwoordelijkheid. Het is betwifelbaar of dit het meest geschikte model is om over deze problematiek na te denken en we willen dan ook pleiten voor een alternatief. Loobuyck zelf lijkt deze tegenstelling belangrijk te vinden om twee redenen.

Allereerst associeert hij het individuele niveau met kleinschaligheid, terwijl grote veranderingen enkel in het parlement plaatsvinden. Deze associatie is onterecht, want een verandering op niveau van de basisstructuren kan evengoed een druppel op een hete plaat zijn, zoals Loobuycks eigen suggesties van nudging en belastingen suggereren, en individuele acties kunnen sociaal heel significant zijn. Vergelijk emissierechten met Rosa Parks die op een bus haar plaats niet afstaat en daardoor een mentaliteitswijziging in gang zet.

Ten tweede lijkt zijn aversie voor individuele richtlijnen ingegeven door een schrik voor wat hij een 'ecodictatuur' noemt: we zouden niet meer mogen doen wat we willen, maar buigen naar de ecologische eisen die aan ons worden opgelegd. Dit roept echter een aantal vragen op.

Allereerst valt het te betwijfelen of deze gevreesde 'ecodictatuur' wel zo verschillend zou zijn van de huidige situatie. Men kan een parallel trekken met ingrijpende praktijken die een belangrijk aspect uitmaken van ons leven, zoals scholing of kleding. Een leven zonder deze zaken is niet wettelijk toegelaten. Kunnen we ontsnappen aan de leerplicht of de openbare zeden? Leven we momenteel dan in een onderwijsdictatuur en een kledingdictatuur? Men zou zelfs het argument kunnen geven dat dit ook opgaat voor meer subtielere gevallen, zoals de dominantie van de auto. Hoewel het zeker niet verplicht is een auto te hebben,

ontsnapt een mens maar moeilijk aan deze vierwieler. Men kan denken aan hoe zijn belastingen sowieso de nodige infrastructuur voor het autoverkeer zullen bekostigen, maar het gaat verder. Zeggen dat men geen auto heeft, stuit op sociale afkeuring: men kan niet solliciteren voor een resem aan jobs, men raakt fysiek simpelweg niet of moeilijk op bepaalde plaatsen, maar wordt juist gedwongen voor duurdere of tragere alternatieven te gaan. De schaamte waarmee iemand moet bekennen (nog) geen rijbewijs te hebben, lijkt niet significant anders dan waar Loobuyck van wakker ligt in zijn ecodictatuur.

Ten tweede misleidt de term ‘dictatuur’, want een wettelijk verbod of sociale sanctie kan gerust legitiem zijn, op dezelfde manier waarop John Stuart Mill al pleitte dat onze vrijheid mag beperkt worden als ze de vrijheid van anderen beperkt. Zijn onze ecologische keuzes geen bedreiging voor de vrijheid van anderen, in het heden en nog meer in de toekomst? Het valt maar te bekijken hoe zinvol het is te stellen dat een samenleving die er mee op toeziet dat iedereen leerplichtig is, gekleed over straat loopt, geen cfk’s meer mag gebruiken en zorg draagt voor het milieu ‘niet langer een open en vrije samenleving is’.

Ten derde, bestaat het probleem dat, hoewel Loobuyck de ecodictatuur afzweert, zijn eigen voorstel paradoxaal naar een werkelijk problematische ecodictatuur kan leiden: een dictatuur waarin ons gedrag gestuurd wordt zonder enig democratisch draagvlak of oog voor onze politieke en culturele gewoonten. Als persoonlijk gedrag geen rol speelt, of volledig losgekoppeld wordt van de politieke regels, dreigt dit te vervallen in een technocratisch model, waar experts beslissen over de subtiele mechanismes die onze gedragingen in de juiste richting moeten sturen.

Pleidooi voor een filosofie van het activisme

Eerder dan de individuele en de collectieve kant van het verhaal zo uit elkaar te houden, is het nodig ze samen te brengen. Hier brengt enige filosofische analyse verheldering. Wat centraal dient te worden gezet om de klimaatkwestie te begrijpen is het ondergewaardeerde concept van *activisme*. Activisme als term problematiseert precies een aantal tegenstellingen, zoals die tussen het individuele en collectieve, waarop analyses zoals die van Loobuyck steunen.

Allereerst ontstaat activisme vaak lokaal, maar heeft snel een universalistische ambitie. Neem het voorbeeld van Melati en Isabel, twee jonge meisjes uit Bali. Gefrustreerd door de overdaad aan plastic, begonnen ze actie te voeren om hun buurt ertoe aan te zetten plastic zakken af te zweren. Al snel breidde dit uit tot strandschoonmaken, petities, en uiteindelijk een eigen organisatie, *Bye Bye Plastic Bags* met ondertussen meer dan 25 mensen in dienst, die in vijftien landen ijvert voor een plasticvrije wereld. Ze slaagden er in 2016 zelfs in om Bali geheel

plasticvrij te maken, iets dat ook landen als Indonesië ertoe heeft aangezet om het verbruik van plastic zakken aan banden te leggen.

Een tweede kenmerk is een gelijkaardige ambiguïteit ten opzichte van de tegenstelling privé en publiek. Dit is bijvoorbeeld duidelijk in het geval van Malala Yousafzai, een Pakistaans meisje dat initieel gewoon naar school wilde gaan, in een land waar de Taliban vrouwen dit recht ontzegt. Na een mislukte aanslag op haar leven, ontpopte ze zich tot een internationale kinderrechtenactiviste. Hierdoor werd ze een inspirerend voorbeeld dat aanzet anders over deze kwestie na te denken. We zien dit ook bij het klimaatprobleem, bijvoorbeeld bij *low-waste living*, waar individuen hun persoonlijke afvalberg proberen te minimaliseren. Al snel loopt zo'n individuele keuze over tot collectief en publiek actievoeren in supermarkten of naburige scholen. Zo vormen deze individuen een collectief dat mentaliteitswijzigingen en een draagvlak voor nieuwe wetten creëert. Het gaat dan niet meer om individuen louter door middel van marktwerking te sturen, maar actievoering die aanstuurt op nieuwe, collectief begrepen en gesteunde wetten. Bij activisme gaat het dus niet om private levenskeuzes versus publieke basisstructuren, maar precies om een brug te slaan tussen beide.

Ten derde typeert activisme zich juist door een paradoxaal samensmelten van eigenbelang en algemeen belang. Ook op dit vlak is de initiële inzet misschien vaak eigenbelang – doordat de lokale luchtkwaliteit of het plaatselijk park bedreigd wordt – maar vertaalt het zich al snel in een algemene eis. Het typeert zich door de paradox waarop ook auteurs als Albert Camus of Jean-Paul Sartre stuitten: het zijn individuele keuzes, maar met een collectieve eis. Neem het voorbeeld van veganisme. Dit lijkt op het eerste gezicht een individuele keuze om geen dierlijke producten meer te gebruiken. Maar daar stopt het niet bij. De activistische reflex erachter is anders, namelijk: ik eet geen vlees, want iedereen zou het moeten afzweren.

Loobuyck zelf associeert zo'n individueel gedrag met het aanpraten van een schuldgevoel aan anderen, met het gevaar hen van de zaak te vervreemden. Dat is een eenzijdige kijk. Niet het model van individuele schuld, maar dat van het ontwikkelen van collectieve deugden speelt mee. Het individuele leven als voorbeeld is het achterliggende model. Niet individualisering in plaats van politiek, maar een politisering van het individuele. Ik kom in opstand, dus wij zijn.

Ten slotte valt activisme ook beter te begrijpen vanuit het begrip van *handelen*, in de lijn van Hannah Arendt. Het kader van Loobuyck raakt niet voorbij een focus op *gedrag*. Het gaat over menselijke gedragingen die hetzij hun gang mogen gaan op individueel vlak hetzij gestuurd moeten worden op collectief vlak. Maar in tegenstelling tot *gedrag*, typeert *handelen* zich juist door een bewust en

belichaamd handelen, waar nogmaals het individuele en collectieve samensmelten. Ik handel op deze wijze met een publiek in het oog, niet simpelweg om mezelf in een beter daglicht te laten verschijnen, maar om anderen te mobiliseren om verandering teweeg te brengen.

De onzekerheid van het activistisch handelen

Het is natuurlijk mogelijk tegen te werpen dat zo'n activistisch handelen vaak tot niets leidt en dat er geen garantie is dat de problemen ook worden opgelost. In Nigeria, bijvoorbeeld, begon de lokale bevolking te protesteren toen, als gevolg van slecht onderhouden oliepijpleidingen, de lokale grond onvruchtbaar en onleefbaar werd. De militaire regering, wellicht clandestien gesteund door de oliemaatschappijen, stuurde haar soldaten hierop af en uiteindelijk werden honderden activisten vermoord, verkracht en gefolterd. Of denk aan de recentere Amerikaanse protesten tegen de pijpleidingen door indianenreservaten. Deze hebben niet de gewenste resultaten gekregen en tegenwoordig zijn er zelfs strengere straffen gekomen voor zij die protesteren tegen pijpleidingen.

De onzekerheid over de resultaten van activisme is een begrijpelijke zorg, maar het ligt precies in de aard van het handelen dat de uitkomst onzeker en de toekomst open is. Eisen dat enkel acties worden ondernomen waarvan al op voorhand de uitkomst vastligt, is de precaire aard van het handelen juist miskennen. Deze miskennis heeft volgens Arendt een lange filosofische geschiedenis, teruggaand op Plato. Maar de realiteit is helaas onzekerder en onvoorspelbaarder dan filosofen graag geloven. In het Nigeriaanse geval vertaalde deze initiële mislukking zich bijvoorbeeld onverwachts in een later succes: een aantal vrouwen mobiliseerden zich opnieuw en wisten in 2006 juridische processen te winnen tegen de oliebedrijven.

In plaats van deze initiatieven te reduceren tot hetzij individuele keuzes, hetzij maatschappelijke basisstructuren, moet de eigen aard van activisme erkend worden. Het zou fout zijn activisme af te doen als een verwarde tussenvorm tussen het individuele en het collectieve. Wil men de klimaatcrisis begrijpen, en de opties die we hebben, dan moet men dit concept serieus nemen. Sterker nog, het is misschien zinvol de rollen om te keren: activisme is dan geen onzuivere mix van individueel eigenbelang en collectieve maatregelen, maar deze laatste zijn juist eenzijdige abstracties van dit centrale begrip. Individuele veranderingen en nieuwe collectieve regels zijn dus niet enkel effectief combineerbaar, maar werken juist het best samen.